

УДК 811.111

Матвієнків О. С.

УЗУАЛЬНІ Й ОКАЗІОНАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СЕМАНТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ДОБИ ПОСТМОДЕРНУ

Стаття присвячена дослідженню узуальних і оказіональних трансформацій семантики фразеологізмів англійської мови в художньому тексті доби постмодерну. У роботі аналізується фразеологічне значення, яке реалізується в межах певних структурних типів фразеологічних одиниць.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологічне значення, лексичне значення, художній текст.

Матвієнків О. С. Узуальные и окказиональные трансформации семантики фразеологизмов английского языка в художественном тексте эпохи постмодерна. – Стаття.

Статья посвящена исследованию узуальных и окказиональных трансформаций семантики фразеологизмов английского языка в художественном тексте эпохи постмодерна. В работе анализируется фразеологическое значение, которое реализуется в рамках определенных структурных типов фразеологических единиц.

Ключевые слова: фразеологическая единица, фразеологическое значение, лексическое значение, художественный текст.

Matviienkiv O. S. General and occasional transformations of semantics of phraseological units of English in the fictional work of postmodern era. – Article.

The article investigates general and occasional transformations of semantics of phraseological units of English in the fictional work of postmodern era. The paper examines phraseological meaning which is realized within certain structural types of phraseological units.

Key words: phraseological unit, phraseological meaning, lexical meaning, fictional work.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки посилюється увага до системного вивчення фразеологічного складу мови та його тематичного опису. Фразеологічні одиниці (далі – ФО), як особливі мовні знаки, належать до складних і суперечливих явищ мови. Саме вони найвиразніше передають дух і красу мови. Для проникнення в сутність цього мовного феномена необхідний комплексний підхід, який враховував би факти різних мовних дисциплін, адже компонентний склад, семантика, синонімія, морфологічні та синтаксичні властивості ФО – складні і цікаві тим, що вони слугують яскравим доказом живого розвитку фразеологічної підсистеми мови.

Аналіз досліджень і публікацій. Фразеологічні одиниці неодноразово були предметом спеціальних досліджень вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, увага дослідників прикута до вивчення трансформацій у художньому дискурсі (В.В. Бойченко, А.М. Григораш, Л.Б. Давиденко, З.М. Коршунова, Н.Г. Лисецька, О.Ю. Машина, Т.П. Свердан, А.Ш. Тарвердян, Л.Ф. Щербачук, С.Б. Пташник, Н.Г. Скиба, L. Jaeger, S. T. Gries, T. Herbst, S. Faulhaber, P. Uhrig, J. Sinclair, A. Stefanowitsch та ін.), дослідження котрих здійснене на матеріалі різних мов у різножанрових художніх текстах. Однак наразі існує мало праць, які висвітлюють фразеологію англійської мови постмодерного періоду.

Метою статті є дослідження узуальних і оказіональних трансформацій семантики фразеологізмів англійської мови в художньому тексті доби постмодерну.

Завдання статті полягає у виділенні фразеологічного значення як лінгвістичної категорії поряд із лексичним значенням, а також у виокремленні структурних типів ФО.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Термін «фразеологічне значення» був запропонований у 1964 р. двома авторами – В.Л. Архангельським і О.В. Куніним незалежно один від одного [8, с. 262; 6, с. 710]. Обґрунтування фразеологічного значення як лінгвістичної категорії ускладнюється тим, що існують різні міркування вчених і їхнє розуміння ФО, її компонентного складу й обсягу фразеології.

Визначення статусу фразеологічного значення ускладнює намагання підняти поняття *ідіоматичність* поняттям *фразеологічність*, убачати фразеологічне значення одиниці на всіх структурних рівнях мови (зокрема й на рівні слова) або приписувати ФО лексичне значення. Словом, установлення статусу фразеологічного значення є надзвичайно складним завданням.

Поняття фразеологічного значення буде більш обґрунтоване й відмежоване від лексичного значення, якщо враховувати також особливості побудови ФО: «... видається необхідним зробити спробу знайти спільні розмежовуючі ознаки різних видів мовного значення, тому що в іншому разі перед мовознавцем постійно буде маячити небезпека змішування мовних явищ різного порядку або фактичного визнання єдиної й однорідної семантичної підоснови для всіх структурних елементів мови» [8, с. 262–263]. Іншими словами, важливо не тільки те, *що* висловлюється, а й те, *як* висловлюється. Фразеологічне значення не може реалізуватися за межами певних структур. За нашими спостереженнями, в англійській мові є сім структурних типів фразеологічних одиниць.

Одновершинні ФО (термін А.І. Смирницького [4]) – звороти, що складаються з повнозначної й службової лексеми або однієї повнозначної й двох або трьох службових лексем (at large – у цілому, весь;

by the way – між іншим; out of the way – віддалений). До цього структурного типу належить і розмовна ФО fine (good, nice або rare) and... = quite, extremely. Під службовими маються на увазі лексеми, що не діють в якості самостійних членів речення й служать для зв'язку слів у реченні (прийменники, сполучники), а також для характеристики кількості, визначеності чи невизначеності іменників (артиклі). Наприклад:

“During the three days of rehearsal Cordelia is very excited. I can tell **by the way** she chain-smokes **on the way** home and acts bored and nonchalant, referring, every **once in a while**, to the real, professional actors by their first names. The younger ones **make such an effort** to be funny, she says” (9, 244):

ФО by the way – 1) по дорозі, шляхом; 2) між іншим, до речі [5, с. 185];

ФО on the way – на шляху, на дорозі [5, с. 733];

ФО once in a while – 1) на цей раз; один раз; як виняток; 2) коли-небудь, колись [5, с. 722];

ФО to make efforts – докласти зусиль [5, с. 647].

ФО зі структурою підрядного або сурядного словосполучення (burn one's fingers – обпектися на чому-небудь; high and mighty – сильні світу цього).

ФО to keep a stiff upper lip – 1) не втрачати мужності, не похнюплювати носа, не падати духом, бути настирливим; 2) упиратися, виявляти впертість [5, с. 567]:

“Mother was dead. Things would never be the same. I was told **to keep a stiff upper lip**. Who told me that? Reenie certainly, Father perhaps. Funny they never say anything about the lower lip” (10, 167).

ФО з частковопредикативною структурою (термін запропонований Н.М. Амосовою [12]) (тобто лексема + підрядне речення): ships that pass in the night – швидкоплинні зустрічі (пор. розійшлися як у морі кораблі).

ФО зі структурою підрядного речення: when pigs fly (розм.) – «коли свині полетять», ніколи; = коли рак свисне.

Номінативно-комунікативні ФО, тобто дієслівні звороти зі структурою словосполучення з дієсловом в інфінітиві й зі структурою речення з дієсловом у пасивному стані (break the ice (зламати лід) – the ice is broken).

ФО to take care – 1) бути обережним; подбати, ужити заходів; 2) (of) піклуватися, берегти, наглядати (за кимось, чимось) [5, с. 913]:

“He was an ordinary Tatar boy with black hair and high cheekbones and wide eyes. He hobbled in on crutches made from tree branches. We sprayed him down and I unwrapped the bandages from around the top of his stump. He was bad with the parasites, so I and Nuriya **take good care of him**. She swabbed the wound well while I got the bath ready” (11, 20).

ФО зі структурою простого або складного речення: to put the best face on something – показувати щось у найкращому вигляді, прикрашати щось [5, с. 797]:

“Then Richard went missing, and then he was found in the Water Nixie – well, you know all that. He must have crept into the town, crept onto the grounds of Avilion, crept onto the boat, which was in the boathouse, by the way, not tied up at the jetty as it erroneously said in the papers. That was a cover-up: a corpse in a boathouse is peculiar. Winifred wouldn't have wanted it though that Richard had gone round the bend”.

“What really happened then? I am not sure. Once he was located, Winifred took charge of events and **put the best face on things**” (10, 624).

ФО keep out of smb.'s hair – розм., фам. перестати кричати, докучати кому-небудь [7, с. 257]:

“We like scabs. We pick them off – there isn't room for a whole arm or leg under the microscope – and run magnification up as high as it will go. The scabs look like rocks, bumpy, with a sheen like silica; or else like some kind of fungus. We look at earwax, or snot, or dirt from our toes. Our curiosity is supposed to have limits, though these have never been defined exactly”.

“This is what we do on Sunday mornings, while our father attends to things in his office and our mother goes grocery shopping. She says it **keeps us out of her hair**” (9, 36–37).

Еквіваленти речення (термін запропонований В.В. Виноградовим [48]), тобто деякі структурні типи вигуківих зворотів, що мають силу висловлення й характеризуються самостійною інтонацією (by George! – бачить Бог!, чесне слово!; my foot! – так я і повірив!; = чорта з два!, чорта лисого!).

ФО it serves one right! – так (йому) і треба; = ка-тюзі по заслугі [5, с. 556]:

“What can you expect, with that family?” says Mrs. Smeath. She doesn't go on to say what's wrong with my family. “The other children sense it. They know.”

“You don't think they're being too hard on her?” says Aunt Mildred. Her voice is relishing. She wants to know how hard.

“It's God's punishment,” says Mrs. Smeath. “**It serves her right**” (9, 179–180).

ФО it goes without saying – само собою зрозуміло [5, 551]:

I haven't seen her for a long time. I wasn't expecting to see her. But now that I'm back here I can hardly walk down a street without a glimpse of her, turning a corner, entering a door. **It goes without saying** that these fragments of her – a shoulder, beige, camel's-hair, the side of a face, the back of a leg – belong to women who, seen whole, are not Cordelia (9, 6).

Віднесення вигуків такого структурного типу до еквівалентів речення не є безспірним, про що свідчить твердження В.В. Виногорова про те, чи утворюють і чи можуть утворити вигуки речення, чи є вони «словами-реченнями». Це й досі є предметом жвавих суперечок у синтаксистів [2, с. 140–161]. У тексті вигуки можуть також використовуватися як вступні слова у функції модального компонента речення. Наприклад:

“Gordon was still shivering. He clapped him on the shoulder and told him to get a cup of tea into him. It was a moment he was later to recall. Gordon was shivering and shaking like I don't know what. I say to him, “**What's up?** You got the flue or something?” (12, 134).

ФО *what's up* – розм. що трапилось?, у чому справа? [5, с. 1001]. Деякі вигуківі ФО є редуплікованими, складаються з двох однакових лексем. До таких ФО належать *hear, hear!, come, come!, there, there!*

Значення ФО установлюється на чисто семантичній основі без належного врахування їхніх структурних особливостей. Хоча фразеологічні значення існують у рамках певних структур, уся специфіка фразеологічного значення не може бути зведена тільки до відносин між значенням ФО і її структурою.

Одноструктурні звороти можуть значно розходитися за значенням, а різноструктурні звороти, навпаки, можуть бути близькими за значенням. Фразеологічне значення має ступінь смислової самостійності, який не повинен бути розчинений у цих відносинах, що може легко статися при абсолютизації структури, котра охоплює зв'язки й відносини елементів, що входять до неї, але зате такі зв'язки й відносини стають властивими цим елементам саме в структурному зв'язку.

Деяким видам ФО з частково переосмисленим значенням властива подвійна асиметрія, характер якої створюється асиметрією компонентів із буквральними значеннями й компонентів із переосмисленим значенням, а також асиметрією розчленованої образної частини й цілісного значення, що нею виражається, у полісемантичних порівняннях типу:

ФО *sick as a dog* – відчувати приступ нудоти [7, с. 407]:

“Soon – after two days in New York, or was it three? – we crossed over to Europe on the *Berengeria*, which Richard said was the ship taken by everybody who was anybody. The sea wasn't rough for that time of the year; but nevertheless **I was sick as a dog.** (Why dogs in this respect? Because they look as if they can't help it. Neither could I)” (10, 297).

У першому фразеосемантичному варіанті наявна подвійна асиметрія, оскільки слово *sick* уживається у своєму буквальному значенні, а в іншому – асиметрія нарізно оформлених переосмислених компонентів і цілісного значення, яке виражається ними. Крім того, варіантність і полісемія є показниками асиметрії. Таке переплетення видів асиметрії невластиве словам. Нарізнооформленість ФО надає фразеологічній асиметрії особливий характер, також не властивий словам.

Ієрархічність фразеологічного значення виражається в тому, що в ньому вираховуються семи, які позначають різні ознаки, що відносяться до значення як вид до роду, наприклад, семантична ознака мети:

ФО *to stop dead in one's tracks* – раптом, несподівано зупинитися; прикипіти до місця [5, с. 894];

ФО *to keep a cool head* – зберігати спокій, володіти собою; не розгубитися; бути напоготові [5, с. 565].

Значення дієслів *to stop, to keep* у наведених текстових фрагментах є фразеологічно пов'язаним, у них спостерігається «зростання сенсу»:

“As I came around the edge of the rose bushes, making for my favourite spot under the cedar tree, **I stopped dead in my tracks** when I saw Françoise. She was standing so near to the edge of the cliff, looked to be in such a precarious position, I thought she would fall off at any moment. I felt panic rising in me, but I must **keep a cool head and think very clearly**” (13, 199).

Висновки з дослідження й перспективи подальших пошуків. Аналіз різних аспектів плану змісту, плану висловлення й плану функціонування ФО дає підстави для виділення фразеологічного значення як лінгвістичної категорії поряд із лексичним значенням. Вивчення типів значень ФО у сфері фразеології важливе не тільки для теорії фразеології, оскільки без семантики неможливе існування жодної мови, а й для прогресу науки про мову в цілому. У подальшій роботі вважається доцільним вивчення причин семантичних зрушень в одиницях мовлення при їхньому функціонуванні в художньому дискурсі.

Література

1. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии / Н.Н. Амосова. – М. : Высшая школа, 1989. – 263 с.
2. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В.В. Виноградов // Лексикология и лексикография : избр. труды. – М. : Наука, 1977. – С. 140–161.
3. Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины / В.В. Виноградов // Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М. : Наука, 1977. – 254 с.
4. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка / А.И. Смирницкий. – М. : МГУ, 1998. – 440 с.
5. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник / К.Т. Баранцев. – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
6. ЕУМ – Українська мова. Енциклопедія. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2000. – 751 с.
7. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь / А.В. Кунин. – М. : Рус. яз., 2002. – 512 с.
8. ЛЭС – Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
9. Atwood M. *Cat's Eye* / M. Atwood. – London : VIRAGO PRESS, 1990. – 421 p.
10. Atwood M. *The Blind Assassin* / M. Atwood. – London : Virago Press, 2001. – 641 p.
11. McCann C. *Dancer* / C. McCann. – London : Phoenix, 2003. – 342 p.
12. McNamee E. *The Blue Tango* / E. McNamee. – London : Faber and Faber Limited, 2002. – 265 p.
13. Taylor Bradford B. *Where You Belong* / B. Taylor Bradford. – London : Harper Collins Publishers, 200. – 472 p.